

УДК 347.91/95.001.73(477):341.231.14

Р. Гонгало,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»

ВПЛИВ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ПРОЦЕС РЕФОРМУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Важливим досягненням судово-правової реформи, яка здійснюється в Україні, є її системний комплексний характер. Безперечно, реформування судоустрою без унесення змін до процесуального законодавства є неефективним, оскільки більшість проблем функціонування судової влади пов'язані з необхідністю вдосконалення саме судового процесу. Реформування процесуального законодавства сприятиме підвищенню рівня судового захисту з мінімальними витратами для суспільства, зробивши процес більш доступним та ефективним за рахунок виявлення його внутрішнього потенціалу. Потрібно надати належне, низка проблемних питань у сфері цивільного процесу вже отримала законодавче вирішення: Законом України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року № 2453/VI унесено суттєві зміни до Цивільного процесуального кодексу України.

Проте зазначені вдосконалення спрямовані передусім на вирішення першочергових завдань, тоді як проблеми, що накопичилися у сфері правосуддя, є глибшими й не можуть бути усунені фрагментарними заходами.

Одним із основних чинників, що істотно негативно впливають на оперативність і якість судочинства, є надмірне перевантаження судів першої інстанції. Розв'язання цієї проблеми має бути одним зі стратегічних завдань реформування судового процесу.

Із надмірним перевантаженням суддів в Україні пов'язаний комплекс

проблем, зумовлений, зокрема, поєднаним розглядом справ та особливо недотриманням строків їх вирішення, що створює перешкоди ефективному здійсненню правосуддя. Затягування розгляду справ може вплинути на доцільність ухвалення судового рішення незалежно від його законності й обґрунтованості. Крім того, динаміка зростання кількості справ, які надходять до судів, поряд із їх ускладненням свідчить про безперспективність спроб вирішення цієї проблеми шляхом постійного збільшення кількості суддів.

Так, упродовж 2011 року до місцевих загальних судів надійшло понад 7,4 млн справ і матеріалів, що на 15,6% більше, ніж у 2010 року. Очевидно, що без запровадження принципово нових підходів проблему різкого зростання навантаження на суддів вирішити неможливо [13].

Чинне цивільне процесуальне законодавство України характеризується наявністю процедурної надлишковості, яка не зумовлена необхідністю захисту прав учасників процесу та є однією з причин надмірного й, вважаємо, штучного навантаження на суди. Зокрема, це розгляд у судовому порядку вимог, які не оспорується зобов'язаною особою.

Варто наголосити, що аналогічні завдання є характерними для реформ, які здійснюються протягом останніх років у державах Європи. Дискусії щодо подальшого розвитку та вдосконалення цивільного процесуального законодав-

ства ведуться в усьому світі. Збільшення навантаження на судову систему є сучасною тенденцією розвитку цивільної юрисдикції як в Україні, так і в зарубіжних державах. Проте жодна судова система не в змозі розширюватися необмежено. У зв'язку з цим у більшості демократичних розвинених країн здійснюється розробка механізмів зменшення навантаження на судову систему, розвиток інших форм цивільної юрисдикції.

На необхідність вирішення проблеми перевантаження судів орієнтує держава-учасниці і Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд). Зокрема, у рішеннях ЄСПЛ зазначив: «Відповідно до незмінної практики Суду, постійна перевантаженість ... не повинна виправдовувати надмірну тривалість судового розгляду». Крім того, ЄСПЛ визначив шлях вирішення цієї проблеми – належна організація судової системи: «Щодо аргументу про перевантаженість судів, Суд стверджує ... що він не повинен ураховуватися у зв'язку з тим, що п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зобов'язує держави організувати свої судові системи так, щоб суди могли виконувати кожну із цих вимог» [16].

Останнє десятиліття характеризується загальною тенденцією до перегляду, оновлення, наближення до сучасних економічних відносин застарілого процесуального законодавства в провідних демократичних державах, зокрема Великій Британії, Німеччині, Франції, Канаді, Італії тощо. При цьому основна ідея реформ полягає в необхідності запровадження сучасних методів розгляду цивільних справ, зокрема, шляхом урегулювання спору на початкових етапах судочинства, використання спрощених процедур, застосування альтернативних методів вирішення правових спорів [12].

З урахуванням цього вважаємо, що доступність і ефективність судового захисту в Україні потрібно підвищувати саме за рахунок розширення компетен-

ції й удосконалення системи позасудових органів приватноправової юрисдикції. З метою оптимізації навантаження на суди розгляд великої кількості фактично безспірних вимог доцільно передати під первинну юрисдикцію нотаріату зі збереженням подальшого судового контролю. Убачається, що мають існувати певні обмеження на звернення до суду, пов'язані, зокрема, з відсутністю об'єкта спору, його неправовим характером, оскільки не всі заявлені особами вимоги підлягають судовому захисту.

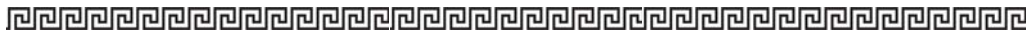
Безспірність матеріально-правових відносин, які є предметом наказного провадження, означає, що боржник не оспорує вимоги кредитора – заявника, однак відмовляється виконати зобов'язання, нічим це не мотивуючи або мотивуючи посиланням на обставини неправового характеру. У зв'язку з цим судовий розгляд щодо таких матеріально-правових відносин має лише одну мету – задоволення вимог заявника шляхом видачі йому судового наказу.

Натомість судова процедура має застосовуватись лише в разі наявності елементів спору, юридичного конфлікту, не повинна полягати у виконанні суто технічних функцій. Зазначений висновок повністю узгоджується з практикою Суду. Так, здійснюючи тлумачення поняття «цивільні права та обов'язки», ЄСПЛ указав: «... для того щоб застосовувався пункт 1 статті 6 у його «цивільному» аспекті, потрібно, щоб мав місце «спір» про «право», на яке можна претендувати, захищаючись у суді, і яке визнане внутрішнім правом. Має йтися про реальний і серйозний спір; він може стосуватись як самого існування права, так і сфери його дії та умов здійснення» [16].

Окрім того, результат судового розгляду повинен мати безпосереднє значення для встановлення цього права.

При цьому варто наголосити, що йдеться не про радикальний перегляд юрисдикції суду й нотаріату, а лише про розширення сфери компетенції останнього. Статтею 18 Цивільного кодексу України передбачено захист

цивільних прав нотаріусом шляхом учинення напису на борговому документі у випадках і в порядку, встановлених законом [2].

Зазначений механізм позасудового захисту прав діє в Україні, він застосовується до нотаріально посвідчених договорів і деяких інших правовідносин (пов'язаних із авторським правом, за векселями, опротестованими нотаріусами, тощо) згідно з Переліком документів, за якими стягнення заборгованості провадиться в безспірному порядку, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 29 червня 1999 року № 1172 [6], а також щодо звернення стягнення на майно відповідно до Закону України «Про іпотеку» від 5 червня 2003 року № 898/IV [3].

При цьому існує тенденція щодо розширення компетенції нотаріату, наприклад, можливості звернення стягнення на заставлене рухоме майно на підставі виконавчого напису нотаріуса. Зазначений механізм встановлено Законом України «Про заставу» від 2 жовтня 1992 року № 2654/XII [4], проте не передбачався Законом України «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18 листопада 2003 року № 1255/IV [5]. Через це склалась судова практика щодо неможливості застосування виконавчого напису нотаріуса в цій сфері. У зв'язку з цим було внесено зміни до Закону № 1255/IV і безпосередньо передбачено можливість звернення стягнення на заставлене майно на підставі виконавчого напису нотаріуса.

З огляду на зазначене є нелогічним існування в Україні механізму виконавчого напису нотаріуса для стягнення безспірної заборгованості в таких складних правовідносинах, які виникають із нотаріально посвідчених договорів, у тому числі іпотеки, і його відсутність для таких відносно елементарних вимог, які сьогодні підлягають розгляду в судах у порядку наказного провадження. Зокрема, змінами, внесеними до ст. 96 Цивільного процесуального кодексу України Законом України «Про

судоустрій і статус суддів», розширено перелік вимог, за якими може бути видано судовий наказ.

Так, сьогодні до них належать вимоги про стягнення нарахованої, але не виплаченої працівникові суми заробітної плати; про компенсацію витрат на проведення розшуку відповідача, боржника, дитини або транспортних засобів боржника; про стягнення заборгованості за оплату житлово-комунальних послуг, телекомунікаційних послуг, послуг телебачення й радіомовлення; про присудження аліментів на дитину; про повернення вартості товару неналежної якості, якщо є рішення суду, яке набрало законної сили; про встановлення факту продажу товару неналежної якості, ухвалене на користь невизначеного кола споживачів [1].

У результаті внесення зазначених змін кількість заяв про видачу судових наказів, які перебували у провадженні місцевих судів, зросла на 70% – із 389 тис. у 2009 році до 661 тис. у 2011 році. Це, безперечно, прогресивний крок у напрямі спрощення цивільного процесу [14].

Проте розгляд цих безспірних вимог, як уже зазначалося, становить суттєве навантаження на судову систему. При цьому варто враховувати, що й зазначені цифри не відображають реальний стан справ, оскільки, як засвідчує практика, такі вимоги в непоодиноких випадках заявляються й у порядку позовного провадження, що є правом заявника.

Викладене дає підстави для висновку про недостатність використання в Україні потенціалу нотаріату у сфері позасудового виконання зобов'язань, що не є раціональним, виходячи з наявного як у нашій державі, так і зарубіжного позитивного досвіду функціонування цих органів. І якщо механізм виконавчого напису нотаріуса ефективно застосовується для окремих категорій безспірних вимог, то абсолютно виправдано використовувати його для таких самих за своєю правовою природою безспірних вимог.

Зазначений підхід повністю узгоджується з Рекомендацією № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи (далі – КМ РЄ) державам-членам щодо заходів із запобігання надмірному робочому навантаженню в судах і зменшення надмірного робочого навантаження в судах [9].

Так, з метою скорочення будь якого надмірного робочого навантаження на суди задля покращання якості здійснення правосуддя КМ РЄ рекомендує державам не збільшувати, а поступово зменшувати кількість покладених на суддів завдань, які не стосуються судочинства, доручаючи їх іншим особам або органам.

У зв'язку з цим вирішення проблеми надмірного перевантаження місцевих загальних судів в Україні вбачається в трансформації наказного провадження у функцію нотаріату, керуючись наявністю чи відсутністю спору про право як критерієм розмежування компетенції судів і нотаріату.

Безспірність заборгованості, що стягується на підставі виконавчого напису нотаріуса, повністю відповідає характеру нотаріату як органу безспірної цивільної юрисдикції. Визнання виконавчої сили нотаріального акту, коли він може бути звернений до примусового виконання поза судовим процесом, є загальним правилом для більшості країн латинського нотаріату. Наприклад, із європейських держав зазначена виконавча сила визнається в Австрії, Бельгії, Німеччині, Іспанії, Італії, Нідерландах, Польщі, Франції, Чехії тощо.

У межах Європейського Союзу виконавча сила нотаріальних актів має також транскордонну дію. Зокрема, це встановлено Регламентом Ради ЄС від 22 грудня 2000 року № 44/2001 про юрисдикцію, визнання та примусове виконання судових рішень у цивільних і торгових справах [7], а також Регламентом Ради ЄС від 21 квітня 2004 року № 805/2004 про створення європейського виконавчого листа для безспірних вимог [8].

Серед виконавчих документів, на підставі яких можливе звернення стягнення за безспірними вимогами, передбачено також нотаріальні (аутентичні) акти. Розширення повноважень нотаріусів у цій сфері має низку переваг, крім розвантаження судів від значної кількості цивільних справ також і суттєвої економії коштів державного бюджету, які сьогодні спрямовуються на фінансування судового розгляду таких справ, а також відсутності необхідності збільшення штатної кількості суддів. Для кредитора така процедура також надає значні переваги з погляду розміру витрат, а також оперативності стягнення заборгованості.

Крім того, виконавчий напис може бути одразу ж пред'явлено до виконання. При цьому боржник не позбавлений права на захист у судовому порядку в разі незгоди з учиненим виконавчим написом. Разом із цим безпідставними є аргументи про те, що зазначені вимоги знову надійдуть на розгляд судів у разі такого оскарження.

Так, у 2011 році було подано заяв про скасування близько 37 тис. судових наказів, що становить лише 6,5% від 568,5 тис. виданих. Натомість судовий наказ може бути пред'явлено до виконання лише з моменту набрання ним законної сили – після отримання копії судового наказу боржником і ненадходження від нього протягом 13 днів заяви про його скасування. При цьому процедура розгляду заяви боржника про скасування судового наказу, відповідно до чинних процесуальних норм, не є спрощеною, в разі її задоволення заявлені стягувачем вимоги підлягають розгляду в порядку позовного провадження [15].

Необхідно наголосити, що здійснення захисту цивільних прав позасудовими органами не суперечить праву на доступ до правосуддя відповідно до вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Зокрема, ЄСПЛ вироблено цілісну систему правових позицій щодо використання можливостей, які надає державам-у-

часницям Конвенція щодо вибору засобів і механізмів розподілу юридичних справ між судовими й позасудовими (адміністративними) органами цивільної юрисдикції.

Так, у рішенні Європейський суд з прав людини вказав, що, незважаючи на те, що пункт 1 статті 6 Конвенції гарантує «право на суд», держави-учасниці не зобов'язані обмежувати розгляд цивільно-правових спорів процедурою, кожен етап якої має здійснюватися в судах [16].

Попереднє втручання адміністративних чи корпоративних органів може бути виправданим у зв'язку з вимогами гнучкості й ефективності, цілком сумісними із захистом прав людини. Більше того, ЄСПЛ наголосив, що це відповідає правовій традиції багатьох країн-членів Ради Європи.

При цьому Судом визначено лише умову, що рішення таких позасудових органів мають підлягати зовнішньому контролю «судового органу з повною юрисдикцією». Зазначений висновок стосується також розгляду трудових спорів.

Європейський суд з прав людини неодноразово робив висновок про те, що право на суд, окремим аспектом якого є право на доступ до правосуддя, не є абсолютним.

В інших рішеннях ЄСПЛ конкретизував зроблений загальний висновок, а саме:

– зазначене право за своєю природою потребує державного регулювання, яке може змінюватися залежно від місця й часу відповідно до потреб і ресурсів як суспільства, так і конкретних осіб;

– здійснюючи таке регулювання, держави користуються певною свободою розсуду.

Європейський суд з прав людини також уточнив, що такі обмеження права на доступ до правосуддя відповідатимуть пункту 1 статті 6 Конвенції за умови, що вони мають законну мету і що існує розумна співмірність між засобами, що використовуються, і поставленою метою. У зв'язку з цим

вбачається виправданим і таким, що цілком відповідає вимогам Конвенції, потребам і ресурсам як суспільства, так і конкретних осіб передання розгляду вимог безспірного характеру органам позасудової юрисдикції (нотаріату) зі збереженням наступного судового контролю [11].

Наступним важливим напрямом удосконалення процесуальних засобів захисту та їх оптимізації є запровадження дієвих механізмів протидії зловживанню особами своїми процесуальними правами. Загальна лібералізація цивільного процесу, переосмислення завдань правосуддя зумовили стрімке зростання кількості недобросовісних звернень до судів, за якими процес зніщується не з метою захисту порушених прав та інтересів.

Практика засвідчила, що необмеженість права на судовий захист досить часто використовується для зловживання цим правом (зловживання правом на позов), що є неприпустимо.

Зокрема, сьогодні посилюється тенденція використовувати судочинство для «узаконення» таких, що не ґрунтуються на законі, інтересів, а також підміни судовим розглядом інших порядків захисту прав, установлених законодавством.

Крім того, недобросовісне висунення таких позовів може мати на меті завдання шкоди відповідачу, створення судової преюдиції, затягування розгляду іншої справи тощо. Натомість надання практично необмеженого права на судовий захист не повинно призводити до процесуально-правового «свавілля» позивачів. У зв'язку з відсутністю належного механізму протидії зловживанню правом на звернення до суду тими самими незахищеними залишаються інтереси відповідача, внаслідок чого порушується принцип рівності всіх перед законом і судом.

Крім того, зниження активності суду в процесі, розширення принципу диспозитивності в непоодиноких випадках призводять також до зловживань особами, які беруть участь у справі, іншими

процесуальними правами, коли зазначені права використовуються всупереч із їх дійсним призначенням – з метою створення перешкод для ухвалення законного та обгрунтованого судового рішення, затягування строків розгляду справи тощо.

Найбільш типовими з таких недобросовісних дій є заявлення клопотань про витребування доказів, які завідомо не існують або не відповідають вимогам належності й допустимості; заявлення необгрунтованих клопотань про призначення експертизи; неявка до суду під приводом поважності причин таких неявок; заявлення немотивованих відводів; зміна підсудності справи тощо.

При цьому основними причинами таких явищ є недостатність заходів щодо обмеження недобросовісної поведінки осіб і відсутність відповідальності за зловживання процесуальними правами.

Варто зазначити, що більшість таких зловживань є наслідком абсолютизації принципу диспозитивності цивільного процесу, що не може бути виправданням процесуальної недобросовісності. Суди як органи державної влади, призначенням яких є здійснення правосуддя, мають захищати не лише права фізичних і юридичних осіб, а й правопорядок у цілому, охороняючи так не лише приватні, а й публічні інтереси.

У зв'язку з цим повинні бути розроблені механізми запобігання та протидії недобросовісному використанню інститутів правосуддя з неправомірною метою. На цьому акцентує увагу також КМ РЄ в Рекомендації № R (84) 5 від 28 лютого 1984 року державам-членам щодо принципів цивільного судочинства, спрямованих на вдосконалення функціонування правосуддя (далі – Рекомендація КМ РЄ № R (84) 5) [10].

КМ РЄ, зокрема, зазначає, що деякими нормами цивільного процесу, які застосовуються в державах-членах, можна в окремих випадках зловживати чи маніпулювати з метою затягування провадження, та вказує на необхідність захисту сторін від зловживань чи затримок, зокрема, шляхом надання суду по-

вноважень вести провадження в більш ефективний спосіб [10].

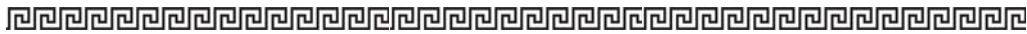
Аналогічної позиції дотримується Європейський суд з прав людини. Зокрема, у рішенні Суд зробив висновок про те, що заінтересована особа зобов'язана тільки належним чином учинити процесуальні дії, не здійснювати «маневри», щоб виграти час, а також використовувати можливість, передбачені внутрішнім правом, з метою скорочення судового розгляду.

Крім того, під час визначення розумного строку розгляду справи ЄСПЛ розглядає поведінку заявника як об'єктивну обставину, що не ставиться у вину державі/відповідачу і яка враховується під час вирішення питання про наявність перевищення розумного строку. Натомість доводиться констатувати, що чинне цивільне процесуальне законодавство України не містить ефективних механізмів, які б забезпечували протидію процесуальним зловживанням.

Норми чинного Цивільного процесуального кодексу України не встановлюють заборону щодо зловживання правом на висунення позову та іншими процесуальними правами. У зв'язку з цим сьогодні особи не несуть жодної відповідальності за зазначені недобросовісні дії. Цивільним процесуальним кодексом України передбачено лише загальне застереження про те, що особи, які беруть участь у справі, зобов'язані добросовісно здійснювати свої процесуальні права й виконувати процесуальні обов'язки (частина 3 статті 27) [1].

Проте судова практика засвідчила, що ця норма є суто декларативною. Крім того, статус особи, яка бере участь у справі, виникає лише після відкриття провадження у справі, у зв'язку з чим право на звернення до суду взагалі не підпадає під зазначену вимогу добросовісності його здійснення. З огляду на це виникає питання про можливість застосування до випадків зловживання процесуальними правами норм статей 13, 16 Цивільного кодексу України щодо меж здійснення матеріальних прав і наслідків їх недотримання.

Процесуальні права надані учасникам процесу для сприяння суду в розгляді справи, її правильного вирішення, якщо особа вчиняє будь-яку дію не із цією метою, а для досягнення інших цілей, вона виходить за межі дійсного змісту свого права, тобто зловживає ним [2].

Завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений і своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ (стаття 1 Цивільного процесуального кодексу України). Усі процесуальні дії осіб, які беруть участь у справі, мають підпорядковуватися цій меті. Нагальною є також потреба в розробці й визначенні в процесуальному законодавстві негативних наслідків (санкцій) за зловживання правом на позов та іншими процесуальними правами, які включають заходи цивільної процесуальної відповідальності й інші заходи цивільного процесуального примусу.

З урахуванням відмінності між матеріальними та процесуальними правами негативні наслідки, які можуть бути застосовані за зловживання процесуальними правами, повинні полягати в цивільно-процесуальних, а не матеріально-правових санкціях. Зокрема, на відміну від наслідків за зловживання матеріальними правами, санкція за зловживання процесуальними правами не може полягати у відмові в захисті матеріального права.

При цьому необхідно враховувати, що у відкритті провадження у справі не може бути відмовлено з посиланням на зловживання правом на позов, оскільки на цій стадії, як правило, ще неможливо встановити факт недобросовісності й дійсну мету звернення особи до суду. Відмову в позові теж не можна вважати належною санкцією за зловживання правом на звернення до суду та зловживання іншими процесуальними правами, у зв'язку з тим що така відмова зумовлена передусім відсутністю матеріально-правової підстави позову, а не самим фактом зловживання.

Крім того, звертаючись із завідомо необґрунтованим позовом до суду, осо-

ба, як правило, заздалегідь усвідомлює можливі наслідки відповідного судового процесу, оскільки такий позов висувається з іншою метою, не пов'язаною із захистом матеріального права.

У зв'язку з цим потребують розробки інші правові наслідки за зловживання правом на звернення до суду й іншими процесуальними правами. Як уже зазначалося, чинне законодавство взагалі не встановлює жодних заходів цивільної процесуальної відповідальності за зловживання процесуальними правами. Лише частина 3 статті 240 Цивільного процесуального кодексу України передбачає таку відповідальність у вигляді стягнення із заявника всіх судових витрат за його недобросовісні дії у справах про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи [1].

Натомість цей вид відповідальності за зазначені зловживання необхідно встановити також в інших видах цивільного провадження.

Проте вбачається, що більш повним і точним було б установлення такої відповідальності у вигляді відшкодування всіх збитків, яких завдано особі внаслідок недобросовісних дій іншого учасника процесу, а не лише за фактичну втрату часу.

Крім зазначених санкцій, у Цивільному кодексу України необхідно передбачити також відповідальність за зловживання процесуальними правами у вигляді штрафу, що стягується на користь держави, оскільки такими діями завдається шкода інтересам держави шляхом використання судової процедури захисту прав не у відповідності до її призначення, а також шкода, пов'язана з конкретними витратами на здійснення такого необґрунтованого провадження.

Установлення досить суттєвого розміру таких штрафних санкцій виконувало б важливу превентивну функцію щодо таких зловживань [1].

Аналогічні санкції у вигляді штрафу або відшкодування збитків передбачає також Рекомендація КМ РЄ № R (84) 5, якщо сторона починає відверто необґрунтоване провадження або

поводиться недобросовісно і явно зловживає процедурою з очевидною метою затягнути провадження. Крім того, державам-учасницям рекомендується також застосовувати санкцію у вигляді позбавлення права на процесуальну дію (принцип 2) [10].

Необхідно зазначити, що більшість завдань розробки інших механізмів протидії зловживанню процесуальними правами вирішено змінами, внесеними до Цивільного процесуального кодексу України Законом України «Про судову систему і статус суддів».

Зокрема, недобросовісні учасники процесу здійснювали затягування процесу шляхом оскарження ухвал, які не підлягають оскарженню окремо від рішення суду. Натомість сьогодні частиною 2 статті 293 Цивільного процесуального кодексу України передбачено, що суд першої інстанції повертає заявнику апеляційну скаргу на таку ухвалу. Запроваджено також право позивача змінювати предмет або підставу позову лише до початку розгляду справи по суті, що також часто використовували недобросовісні учасники процесу (частина 2 статті 31 Цивільного процесуального кодексу України) [1].

З аналогічною метою вдосконалено процедуру висунення зустрічного позову: відповідач має право висунути такий позов теж тільки до початку розгляду справи по суті (частина 1 статті 123 Цивільного процесуального кодексу України). Суттєво зменшено можливості для зловживань зміною процедури подання доказів, подання заяви про виклик свідків, а також клопотання про витребування доказів (стаття 131, частина 2 статті 136, частина 1 статті 137, частина 8 статті 193 Цивільного процесуального кодексу України) [1].

Удосконалено питання наслідків неявки учасників процесу до суду, що використовувалося з метою затягування розгляду справи, що відповідає, зокрема, положенням Рекомендації № R (84) 5 (принцип 1), тощо [10].

Інші негативні наслідки за зловживання процесуальними правами, крім

заходів цивільної процесуальної відповідальності, пов'язані переважно з діями суду та в основному полягають у відмові суду в учиненні тієї процесуальної дії, про які заявляє клопотання особа, зловживаючи при цьому своїми правами. Застосування таких наслідків визначальною мірою зумовлюється вирішенням питання про співвідношення активності суду та активності учасників процесу.

Варто зазначити, що сьогодні у провідних зарубіжних країнах відбувається переосмислення загальних засад цивільного судочинства в напрямі посилення активності суду. В умовах змагальності й диспозитивності цивільного процесу така активність суду є необхідною, в тому числі й з метою перешкоджання зловживанням правами. Зокрема, у цій сфері посилення активності суду можливе за такими напрямками, як передання суду часткової ініціативи щодо визначення суб'єктного складу учасників процесу для усунення можливості маніпулювання позивачем підсудністю справ; розширення прав суду в застосуванні превентивних заходів, спрямованих на запобігання можливим зловживанням, а також можливості захисту інтересів інших осіб, які беруть участь у справі, тощо.

Викладене дає підстави для висновку про те, що в цивільному процесуальному законодавстві України має бути встановлено загальну заборону зловживання процесуальними правами та загальні санкції за ці дії, а також окремі санкції за допущені зловживання конкретними процесуальними правами. Запровадження таких норм сприятиме усуненню випадків використання правосуддя всупереч його завданням, відновленню рівності учасників процесу, підвищенню ефективності судочинства.

Ключові слова: Європейський суд з прав людини, судовий процес, реформування цивільного процесуального законодавства, цивільне судочинство, зловживання процесуальними правами.

Стаття присвячена основним питанням удосконалення цивільного

процесуального законодавства щодо здійснення правосуддя. Також розглядаються питання щодо зловживання процесуальними правами та шляхи їх вирішення. Проводиться аналіз цивільного процесуального законодавства й запропоновано внесення відповідних змін до норм законодавства України з урахуванням практики Європейського суду з прав людини.

Стаття посвячена основним вопросам совершенствования гражданского процессуального законодательства относительно осуществления правосудия. Также рассматриваются вопросы относительно злоупотребления процессуальными правами и пути их решения. Проводится анализ гражданского процессуального законодательства и предложено внесение соответствующих изменений в нормы законодательства Украины с учетом практики Европейского суда по правам человека.

The article is devoted by basic question of perfection of civil judicial legislation in relation to realization of justice. A question in relation to abuse of judicial rights and ways of their decision are also examined in the article. The analysis of civil judicial legislation is conducted and bringing of corresponding changes is offered to the norms of legislation of Ukraine taking into account practice of the European court on human rights.

Література

1. Цивільно-процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV // ВВРУ. – 2004. – № № 40, 41, 42. – Ст. 356.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // ВВРУ. – 2003. – № 40–44. – Ст. 135.
3. Про іпотеку : Закон України від 5 червня 2003 року № 898/IV // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>.
4. Про заставу : Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2654/ХІІ // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>.
5. Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень : Закон України від 18 листопада 2003 року №1255/IV // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rada.gov.ua/>.
6. Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення : Постанова ВСУ від 17 жовтня 2014 року № 11 // Сайт Верховної ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scourt.gov.ua/>.
7. Про юрисдикцію : Регламент Ради ЄС від 22 грудня 2000 року № 44/2001.
8. Про створення європейського виконавчого листа для безспірних вимог : Регламент Ради ЄС від 21 квітня 2004 року № 805/2004.
9. Щодо заходів із попередження і зменшення надмірного робочого навантаження в судах : Рекомендація № R (86) 12 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам.
10. Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (84) 5 від 28 лютого 1984 року державам-членам щодо принципів цивільного судочинства.
11. Рабінович П. Рішення Європейського суду з прав людини: до характеристики концептуально-методологічних засад їх обґрунтування (P. Rabinovych. Judgments of the European Court of Human Rights: Conceptual and Methodological Principles of Substantiation) / П. Рабінович // Сайт Європейського суду [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/>.
12. Штанке Э. Реформа немецкого гражданского процессуального права. Проект новелл Гражданского процессуального кодекса Германии / Э. Штанке // Российский ежегодник гражданского и арбитражного процесса. – 2001. – № 1. – С. 232.
13. Офіційний сайт судової влади [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://court.gov.ua/>.
14. Сайт судової практики [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.krapka.org.ua/>.
15. Інформаційний сервер Верховного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/2A588DD61838F27BC22573DF0033FF3A>.
16. Європейська конвенція про захист прав людини // Сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.echr.ru/documents/doc/2461411/2461411.htm>.